

Elav riik

Ilmunud: Eesti Ekspress 24.04.2014

Laiast maailmast vaadates paistab Eesti kui ideaalse suurusega riik ideaalses asukohas. Neli aastaaega, palju vett, parasjagu väike ja lihtne juhtida.

Ometi meenub meie haldusreformi vaadates lugu Douglas Adamsi raamatust „Pöidlaküüdi teejuht galaktikas“. Seal esitati superarvutile küsimus elu, universumi ja kõiksuse kohta. Arvuti juurdles 7,5 miljonit aastat ja andis vastuse: 42. Selgus, et küsitud oli vale küsimus. See 42 sobiks meie valdade arvuks ju päris hästi. Kuid miski tundub ometi nagu valesti olevat ja sestap ka venimine ja kõhklused. Vähemalt ei oska ma muul viisil seletada nii pikka peataolekut nii lihtsas küsimuses.

Kõige veidram näib asja juures see, et riigivalitsemise seisukohast pole meil omavalitsusi ju tarvis. Vähemalt minu silmad ei suuda leida ühtki põhjust, miks peaks riik ennast avalike teenuste osutamiseks kuidagi tükki jagama. Vähemalt mitte Eestis ja 21. sajandil. Kui riik on ikka otsustanud reguleerida mingit tegevust või osutada mõnd avalikku teenust vastavalt teatud standarditele, siis peab ta võtma ka vastutuse. Ja sel juhul on juba valitsuse ülesanne korraldada regulatsiooni jõustamine ja teenuse osutamine üle riigi, Narvast Sõrveni. Milleks siin valla? Teisisõnu, miks ei võiks meil olla ainult riigiteed, riigikoolid, riigi lasteaiad ja raamatukogud?

Sellise haldusreformi minivarianti oleme tegelikult juba katsetanud. Pean silmas Riigimetsa Majandamise Keskuse (RMK) 2008. aasta ümberkorraldusi, mille käigus suleti enamus metskondi. Tulemused? Meie maaelu sai korralikult räsitud ja riik hõrendatud. RMK töötajate arv on kolmandiku võrra kahanenud. Keskparaat on samal ajal pigem paisunud ja kolinud oma eesmärkide seisukohast mõttetusse kontorisse Tallinna kesklinnas. Teisalt, uppi pole see ettevõtte lennanud. Vastupidi, riigi tulud metsamüügist on kolmandiku võrra kasvanud. RMK näol on tegu ilmeka näitega tehnoloogia ühtaegu loovast ja laastavast mõjust töökohtadele. Nad on näidanud, et Google'i ajastul saabki logistikat ja teetöid Värskas kandis korraldada Iisakult ja vastupidi. Nii ei hiilgagi nende vähesed allesjäänud maakontorid täituvusega. Sest suurem osa tööajast kulub inimestel seal, kus see 21. sajandi Eestis peaski kuluma – metsas ja pilves.

Sel taustal on hinnang meie ülejäänud avaliku sektori töövõimele karm. Osutub, et kolmandiku personalist võib maksude kulutamise asemel suunata erasektorisse neid teenima. Sest koolijuhid või linnaametnikud ei puuduta tehnoloogia areng sugugi vähem, kui metsamehe oma. Otseselt riigi ja omavalitsuste palgal oli meil 2012. seisuga 85267 töötajat. Igauks võib ise rehkendada, mida see muutus riigi rahakotile tähendaks – puudujääv pensioniraha justkui maast leitud.

Ometi katab majanduslik vaade vaid väikse osa haldusreformi tervikpildist. Kui vaadelda riiki aparaadi asemel elava ühiskonnana, paistavad asjad hoopis teistsuguses valguses.

Arthur Koestler kirjeldas oma 1967 ilmunud raamatus „*Ghost in the Machine*“ vastuolu eluslooduse ja füüsikaseaduste vahel. Viimastest johtuvalt saavad mehaanilised süsteemid muutuda vaid „ülalt alla“, entroopia kasvu suunas. Maakeeli tähendab see, et kõik asjad meie ümber saavad ainult kuluda ja laguneda. Evolutsiooni suund eluslooduses on aga vastupidine – „alt üles“. Siin moodustavad molekulid rakke, rakud organisme ja organismid ökosüsteeme. Amööbist võib aja jooksul areneda ahv, aga mitte vastupidi. Inimtegevuse tasandil väljendub see suund meie püüdes ühenduda ja kuuluda millessegi endast suuremasse – pere- ja kogukonda, töökollektiivi, rahvasse. Selle kuulumise-tungi olemust analüüsib Londoni Ülikooli professor Montserrat Guibernau oma raamatus „*Belonging*“. Selgub, et esiteks ei püsi lojaalsussuhted ühiskonnas paigas, vaid on pidevas muutumises (teisisõnu: nad on elus). Teiseks, tõeliselt saab kuhugi kuuluda ainult kuuluja vaba tahte alusel (teisisõnu: „alt üles“). Kui neid lihtsaid printsiipe arvestada, toodab ühiskond solidaarsust ja annab ka individuaalsusele uue mõtte. Sest koos oleme tugevamad ja suudame asju, mida ükski ei suudaks. Haigusepisikule astub vastu kogu

organismi immuunsüsteem. Kurjategija saab endale vastu terve riigi politsei. Sõjas ei ründaks vaenlane enam Eestit, vaid kogu Euroopat.

Kuidas võiks meie oludes välja näha loodust matkiva „elava riigi“ mudel? Praegusega võrreldes peaksime seal nii mõndagi pahupidi pöörama. Esiteks peaksid seal riiki rahastama ja talle ülesandeid seadma vallad, mitte vastupidi. St riigi alusprintsip peaks olema sama, millele on rajatud Euroopa Liit: subsidiaarsus, ehk otsustamine madalaimal otstarbekal tasandil. Teiseks tuleks naasta mõiste „vald“ emakeelse algtähtsuse juurde – kogukond. Selliseid valdu ei saa aga moodustada riik, vaid kodanikud. Samuti ei pruugi nende piirid sugugi kaarti mööda joosta. Miks ei võiks Eesti kodanik olla kihnlane ka Tallinnas? Kartmata seejuures diskrimineerimist (näit. ühistranspordis). Miks ei võiks iga kodanik endale üht valda, mille liige ta olla soovib, vabalt näit. internetis valida? Või algatada uut, või jääda lihtsalt vabaks „vallatuks“ kodanikuks ja maksta oma maksud üldteenuse korras otse riigile? Miks ei võiks me lasta valdadel vabalt surra ja sündida? Nii nagu näeme hääbumas vananevate liikmetega laulukoore ja nende asemele astumas uusi, noorte dirigentide poolt ellu kutsutud kooslusi.

Kui visioonide tasandilt halli ja argise haldusreformi-saaga juurde tagasi tulla, ei paista pilt enam sugugi nii lihtne, kui algul. Sellegipoolest joonistuvad välja ka mõned praktilisemad järeldused. Esiteks, haldusreformis on peidus Väga Suur Raha. Varem või hiljem läheb meil seda tarvis. Varem või hiljem jõuab see teadmine kohale ka neile, kes võtnud Toompeal vastutust kanda, kuid reformi seni pidurdanud.

Teiseks, vajadus valdade kui kohalike kogukondade järele ei ole kuhugi kadumas. Asju, mida riik pole enda kanda võtnud (või milles ta on ebaõnnestunud), ja mis seega inimeste vahel korraldamist vajavad, jääb alati olema. Kuid riigi poolt valdadele ülesandeid delegeerida pole erilist mõtet. Molekulilt ei saa eeldada raku funktsionaalsust.

Kolmandaks, seniste reformikatsete püüdlused valdu standardiseerida mõjuvad üksjagu koledalt. Mõneti meenutab see vähkkasvajad, mis laseb organismis paljuneda vaid ühetaolistel rakkudel. Päriselus on selle tagajärjed teadagi fataalsed. Moonutuse põhjuseks on reformi vildakas algküsimus (nagu too superarvuti omagi). Sest omavalitsuste põhiprobleemiks pole haldussuutlikkus ega suurus. Põhiprobleemiks on see, et nad pole meil ei liha ega kala. Ühest küljest ei kõlba nad riigi poolt seatud ülesannete täitmiseks. Selleks on nad liiga erinevad ega ole ka riigi alluvuses. Teisest küljest ei anna nad ka kogukonna mõõtu välja. Tartu puhul saab veel rääkida sealsest vaimust. Kuid Tallinn on lihtsalt suur juurteta monstrum. Eluterve kogukonna rolli kannavad siin pigem Vanalinna, Nõmme, Uue Maailma jm omaalgatuslikud seltsid. Ning asjaolu, et taolisi ühendusi üle Eesti tekkinud on, kõneleb enese eest ise.

Neljandaks, tavapärase demokraatliku protseduuri raames on mõttekas haldusreform meil tõenäoliselt teostamatu asi. Vajalik mastaap on liiga suur ja poolik tegemine tulemust ei annaks. Samas, just mastaapsuselt sarnaneb haldusreform meie 1992. aasta rahareformiga. Toona delegeeris parlament osa oma volitustest kolmeliikmelisele komiteele, kes vastutuse võttis ja asja ära tegi. Ei tulnud ju halvasti välja? Kui reaalseid tulemusi andev haldusreform siinmail kunagi tõesti tehtud peaks saama, siis umbes samal viisil.

Sest tegelikult Eesti ju ongi ideaalse suurusega riik ideaalses asukohas, parasjagu väike ja lihtne juhtida.

Guido Viik